

Dzmitry Kliabanau, *Krok po kroku poznajemy Białoruś. Język, kultura, krajoznawstwo* = *Крок да кроку знаёміся з Беларуссю. Мова, культура, краязнаўства*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, 198 s.

Książkę tę napisał doktor Dzmitry Kliabanau, który jest filologiem i kulturoznawcą. Pracuje jako wykładowca w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, a wcześniej ukończył Białoruski Pedagogiczny Uniwersytet Państwowy im. Maksima Tanka w Mińsku. Do zainteresowań autora należą literatura oraz metodyka nauczania języków obcych. Książka *Krok po kroku poznajemy Białoruś* była recenzowana przez pracowników Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego prof. Ałę Kożynawą i doc. dr Alenę Kazancawą.

Omawiane wydanie zawiera teksty w języku białoruskim, które są umieszczane obok w polskich tłumaczeniach, jak podkreśla się we wstępie, są one

„maksymalnie zbliżone do tekstu w języku oryginału. Sprzyja to łatwiejszemu opanowaniu treści oraz lepszemu przyswojeniu różnic leksykalnych, składniowych oraz kompozycyjnych pomiędzy tekstami w języku białoruskim i polskim”.

Do każdego tekstu są podane pytania sprawdzające jego zrozumienie (jak napisano we wstępie: „pomagające osobie uczącej się lepiej orientować się i przyswajać zaproponowany materiał”), słowa kluczowe (jak odnotowano we wstępie: „umożliwiające odtwarzanie przeczytanych treści ze zwróceniem uwagi na najważniejsze fakty i informacje zawarte w tekście podstawowym”), a także krótki słowniczek białorusko-polski. Książka składa się z: *Wprowadzenia* (w którym m.in. zwięźle przedstawiono najważniejsze fakty z historii języka białoruskiego), krótkiego poradnika wymowy – *Jak czytać?*, a także siedmiu rozdziałów:

- I. ***Zapraszamy na Białoruś*** (10 podrozdziałów: *Republika Białoruś, Położenie geograficzne Białorusi, Klimat Białorusi, Przyroda Białorusi, Lasy Białorusi, Rezerwaty przyrody na Białorusi, Rzeki Białorusi, Jeziora Białorusi, Jeziora brzeskie, Puszcza Białowieska*);
- II. ***Mińsk: puls życia stolicy*** (4 podrozdziały: *Mińsk – stolica Białorusi, Życie gospodarcze Mińska, Mińskie metro, Życie kulturalne Mińska*);
- III. ***Podróże po ziemi białoruskiej*** (9 podrozdziałów: *Homel, Mohylew, Witebsk, Grodno, Brześć, Zamek w Mirze, Pałac w Różanie, Pałac w Nieświeżu, Legendarne skarby Radziwiłłów*);
- IV. ***Wybitni krzewiciele oświaty i naukowcy ziemi białoruskiej*** (5 podrozdziałów: *Francysk Skaryna (Franciszek Skaryna), Leŭ Sapieha (Lew*

- Sapieha*), *Branisłaŭ Taraškevič* (Bronisław Taraszkiewicz), *Usiewaład Ihnatoŭski*, *Radzim Harecki*);
- V. **Białoruscy mistrzowie pędzla** (5 podrozdziałów: *Ivan Chrucki*, *Vitold Białynicki-Birula*, *Jazep Drazdovič*, *Marc Chagall*, *Michaił Savicki*);
- VI. **Wybitni pisarze – lirnicy kraju ojczystego** (6 podrozdziałów: *Mikołaj Husoŭski* (Mikołaj Hussowski), *Janka Kupała*, *Jakub Kołas*, *Maksim Bahdanovič*, *Uładzimir Karatkievič*, *Vasil Bykaŭ* (Wasył Bykau);
- VII. **Sławne postacie białoruskiej kinematografii, teatru i muzyki** (11 podrozdziałów: *Viktar Turaŭ*, *Michaił Ptašuk*, *Fłaryjan Źdanovič*, *Stefanija Staniuta*, *Iryna Źdanovič*, *Zinaida Bravarskaja*, *Michaś Zabejda-Sumicki*, *Łarysa Aleksandroŭskaja*, *Josif Źynovič*, *Stary Olsa*, *Charoški*).

Każdy rozdział zakończony jest krótkim dodatkiem *Ciekawe fakty i informacje*. Książkę kończy słownik alfabetyczny białorusko-polski (s. 187–196), obejmujący wyrazy i zwroty frazeologiczne pochodzące ze wszystkich 50 białoruskojęzycznych tekstów (jest więc to zestawienie wszystkich mniejszych słowników występujących po każdej jednostce dydaktycznej). W sumie na książkę składa się 25 tematów krajoznawczo-kulturoznawczych i 25 tekstów biograficznych. To bardzo dużo, choć dopełnieniem wielkich postaci białoruskich byłiby sławni białoruscy sportowcy; szkoda, że zabrakło takiego rozdziału.

Wątpliwości może budzić brak ujednolicenia zapisu – w spisie treści i w nagłówkach tekstów nazwiska pisane są w transliteracji (np. *Źdanovič*), a we wstępie – już w transkrypcji (np. *Źdanowicz*). Odmiana nazwisk recenzentek (na tylnej okładce) przypomina raczej wzór białoruski niż polski („Z recenzji prof. dr hab. Ały Kożynavaj i dr Aleny Kazancavaj”). W języku polskim nazwiska żeńskie z przyrostkami *-owa* mają m.in. w dopełniaczu liczby pojedynczej końcówkę *-ej*, np.: *Mazurowa* – *Mazurowej*, *Zajdlowa* – *Zajdlowej*. Podobne kontrowersje budzi nieujednolicony zapis nazwiska pisarza Wasyła Bykaua – w książce występują formy *Bykaŭ* – *Bykawa*. W języku polskim nie występuje przejście *-au* w *-awa*, zatem możliwe są dwa sposoby zapisu: *Bykaw* – *Bykawa* albo *Bykau* – *Bykaua* (podobnie odmienia się nazwisko: *Turau*). Zapis nazwy państwa białoruskiego także jest inny niż w języku białoruskim: biał. *Рэспубліка Беларусь* ma w języku polskim odpowiednik: *Republika Białorusi*, co jest zgodne z wytycznymi Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju¹, gdzie wyszczególniono krótką nazwę *Białoruś* i nazwę oficjalną *Republika Białorusi* (podobnie *Republika Południowej Afryki* a nie *Republika Południowa Afryka*). Na s. 13. podano liczebniki określające rok zgodnie z zasadami obowiązującymi do 31 sierpnia 2010 r. (w tym też roku ukazała się książka), ale szkoda, że nie zasygnalizowano zmian w pisowni, uchwalonych w 2008 r. i obowiązujących od 1 września 2010 r. (*Закон аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*), np. *пяцьдзесят* – *пяцьдзясят*, *шэсцьдзесят* – *шэсцьдзясят* (też na s. 40.). Dzięki takiemu zabiegowi, ta część omawianego wydania byłaby dłużej aktualna.

¹ *Nazwy państw*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, s. 14.

Recenzowana publikacja ma wiele zalet – prac tego typu powinno powstać więcej. Cenne są wkładki z kolorowymi fotografiami, dzięki którym czytelnik może się poczuć, jakby czytał przewodnik. Dobrym pomysłem było umieszczenie ciekawostek w działach zatytułowanych *Ciekawe fakty i informacje* – to pogłębia zainteresowanie Białorusią i motywuje do samoistnych poszukiwań. Niekwestionowanym walorem monografii jest to, że stanowi ona wydanie dwujęzyczne oraz propaguje wiedzę o Białorusi i właściwie w ten sposób pomaga w nauce języka białoruskiego. Jest to zatem nauka języka poprzez kulturę i zwyczaje Białorusi. W słowie wstępnym na s. 11. czytamy:

„Nauka języka obcego polega nie tylko na opanowaniu słownictwa czy zasad składni, lecz również na zapoznaniu się z historią i kulturą kraju, którego języka zamierzamy się nauczyć. W związku z tym niezwykle ważne jest zaproponowanie osobom studiującym także wiadomości związanych z geografią, historią i kulturą Białorusi oraz jej wybitnymi osobowościami. Sprzyja to zagłębieniu się w kulturę i język, kształtowaniu zasobów wiedzy o dziedzictwie kulturowym narodu białoruskiego oraz promocji Białorusi i jej bogatej kultury o korzeniach europejskich”.

Łączenie w sobie tych wielu składników jest niezwykle ciekawą pomocą w nauce języka. W opisywanej książce cel ten udało się osiągnąć z sukcesem. O ile literaturę białoruską studenci mają szansę poznać w największym stopniu, o tyle białoruskie malarstwo, kino, teatr i muzyka są mniej znane. Książka jest interesująca, zawiera wiele cennych informacji, udowadnia istnienie i bogactwo kultury białoruskiej, pomaga poznawać Białoruś i przełamywać stereotypy. Autorowi z pewnością należą się gratulacje i słowa uznania. Oby powstawało więcej takich książek!

Radosław Kaleta
Warszawa

Г.А. Гладкова, *Творчая спадчына Ігнація Быкоўскага ў кантэксце эпохі еўрапейскага Асветніцтва. Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасцях 10.01.01 – беларуская літаратура; 10.01.03 – літаратура народаў краін замежжа (польская), БДУ, Мінск 2012, 24 с.*

Ігнацы Якса гербу Грыф Быкоўскі (1750 – пасля 1823) займаў прыкметнае месца ў літаратурным працэсе канца XVIII – пачатку XIX стст. Гэта быў ледзь не адзіны (як выключэнне – Ганна з Радзівілаў Мастоўская і Тэкля з Бажымоўскіх Урублеўская) „прафесійны” літаратар, што жыў на беларускіх землях (не бярэм пад увагу Францішка Рысінскага і Яна Аношку, якія не друкавалі сваіх твораў).

У Беларусі да нядаўняга часу апрача філосафа Э. Дарашэвіча аніхто не даследаваў пісьмовую спадчыну І. Быкоўскага. Яго жыццё і творчасць ахута на шматлікімі таямніцамі і загадкамі. Напрыклад, чаму польскія навукоўцы нязменна пішуць „памёр пасля 1817” ці „пасля 1818”, а ў беларускіх энцыклапедыях і даведніках год смерці пазначаны як 1819? І як тады быць з выданнем, якое выйшла ў свет у 1823 г. – *W dzień urodzin Jaśnie Wielmożnej Elżbiety z Proszyńskich Gieczewiczowej gubernatorowej Mińskiej gubernii. Ignacy z Jaxow Bykowski. Roku 1823 Novembra 19. v. s.* (Mińsk: w Drukarni Gubernskiej Rządowej). Справа ў тым, што стацкі саветнік Вікенці Гечан-Гечэвіч быў мінскім губернатарам у 1818–1831 гг. І, праўдападобна, што верш паэта быў напісаны, як і надрукаваны, у 1823 г. А г. зн., што трэба ўдакладняць дату смерці літаратара.

Творчая спадчына І. Быкоўскага даволі разнастайная. Па нашых падліках, ён быў аўтарам 40 выданняў – пераважна кніг ці зборнікаў, хоць сустракаюцца і асобна надрукаваныя вершы ці оды. На жаль, большасць ягоных кніжак да нас не дайшла. Напрыклад, у мінскіх бібліятэках напрыканцы XX ст. захоўвалася адно што *Kwestya podana do rozwiazania...* (Mińsk 1790). А таму, той факт, што Дысертантка ў якасці аб’екта даследавання называе зборнікі паэзіі *Wiersze* (відавочна, віленскае выданне 1798 г. (1799 г.), на 22 (24?) старонках), *Rozmyślenia wieśniacze* (відавочна, таксама віленскае выданне 1799 г., на 70 старонках), паэму *Kościół sławy* (у віленскае выданне 1799 г. апрача паэмы і дробных вершаў уваходзіць проза: *Życie Zoroastra, Myśli nad wielkością, Uwaga nad chwałą*), камедыю *Demokryt, filozof grecki* (віленскае выданне 1799 ці 1808 гг.), трагедыю *Mścislaw* (варшаўскае выданне 1788 ці 1794 гг. з прысвячэннем *Do Jaśnie Wielmożnego Piotra Hrabi Romantsowa*),

а таксама лісты і ўспаміны І. Быкоўскага, апублікаваныя Т. Мікульскім у 1950 г., сведчыць пра яе значную пошукавую працу.

Гэтага матэрыялу было дастаткова Дысертантцы, каб у першым раздзеле працы прааналізаваць паэзію І. Быкоўскага, выявіць у ёй найбольш адметныя асаблівасці паэтыкі класіцызму і сентыменталізму, ахарактарызаваць прозу і драматургію ў другім, а таксама падкрэсліць „гістарычную і дакументальную вартасць” успамінаў літаратара.

Няраз у сваім Аўтарэфераце Дысертантка адзначае, што пераважная большасць тэкстаў І. Быкоўскага – гэта пераклады. (Дарэчы, сам пісьменнік вельмі рэдка пазначаў, што перакладае *Мсціслава* А. Сумарокава, *Храм славы* і *Выкраданне кудзерка* А. Поўпа, *Наніну* Вальтэра, *Вясковыя ночы* Жана Шарля Цібо дэ Лаво, Жана Франсуа Мармантэля¹ і інш.). Аднак яшчэ К. Эстрайхер сцвердзіў у сваім славутым выданні: арыгінальныя ці перакладныя той ці іншы тэкст І. Быкоўскага. Пазнейшыя польскія гісторыкі літаратуры выявілі, што амаль уся літаратурная спадчына пісьменніка з беларускіх земляў – гэта пераклады² (ці перапрацоўкі) і назвалі, якіх еўрапейскіх аўтараў наслідаваў літаратар з Беларусі. А таму дзіўнавата чытаць, калі Аўтарка часам прыпісвае сабе выяўленне крыніцы запазычання: „дысертантам [...] названа магчымая крыніца пераймання для камедыі *Demokryt...* – камедыя Ж.Ф. Рэньяра *Demo-crite amoureux*” (с. 11) або „дысертантам выяўлена крыніца, якая стала асновай для літаратурнай перапрацоўкі, – паэма А. Поўпа *The Temple of Fame*” (с. 6).

У той жа час асобныя сцверджанні Аўтаркі слушныя: ніхто раней не пісаў, напрыклад, што *Kwestya podana do rozwiqzania* І. Быкоўскага ўзнікла пад уплывам *Les Essais* (1580) М. Мантэня. У польскіх энцыклапедыя пазначана, што „першым і адзіным перакладчыкам *Prób* на польскую мову быў Тадэвуш Бой-Жэленьскі (1917)”.

Фактычна, арыгінальная творчасць І. Быкоўскага складаецца адно з вершаў-прысвячэнняў. Усё астатняе, у тым ліку г. зв. філасофская проза – пераклад, перастварэнне або адаптацыя славутых ці малавядомых тэкстаў еўрапейскай пісьменнасці да патрэбаў чытацкае публікі ў Беларусі і Літве.

А таму, разглядаючы тэксты беларускага літаратара, варта было б, відаць, не карыстацца характарыстыкамі тыпу: „глыбокае даследаванне І. Быкоўскага па псіхалогіі, філасофіі і этыцы” (с. 9), а казаць пра залежнасць выскоў нашага суайчынніка ад працаў еўрапейскіх літаратараў і філосафаў. Зрэшты, найважнейшае тое, што І. Быкоўскі пашыраў найноўшую асветніцкую думку ў краі, дзе не кожны меў магчымасць пазнаёміцца з еўрапейскаю кнігаю ў арыгінале.

¹ Тут, дарэчы, увогуле кур’ёзны выпадак: як уласныя пераклады І. Быкоўскі выдаў тэксты Жана Франсуа Мармантэля ў тлумачэнні Тамаша Каятана Венгерскага, адно змяняючы іх назвы: *Pasterka sabaudzka* на *Fonroz i Adelaida*, а *Przyjaźń na doświadczeniu* на *Nelson i P. Blanford* (абедзве аповесці надрукаваны ў трохтомніку *Powieści moralne p. J.F. Marmontela z francuskiego na język polski wyłożone przez T.K. Węgierskiego* (Warszawa 1776–1778).

² Правільней будзе сказаць: кнігі І. Быкоўскага, пазначаныя як перакладныя, адрозніваюцца ад „арыгінальных”, ці то „перапрацовак” (насамрэч таксама перакладных, хоць прозвішча аўтара не пазначана) адно хіба меншаю ступенню перапрацоўкі).

Варта сказаць колькі слоў і пра г. зв. „актыўную пазіцыю грамадзяніна-патрыёта, клопат пісьменніка пра будучыню роднага краю” (с. 7).

У маладыя гады І. Быкоўскі далучыўся да расійскага войска (1772–1775), ваяваў у чыне паручніка пад камандаваннем фельдмаршала П. Румянцава і А. Суворова на Дунаі, што пазней фактычна спрыяла яго грамадскай і літаратурнай дзейнасці ў краі, які, нават яшчэ не анексаваны, быў у поўнай залежнасці ад Расійскай імперыі. Так, у 1799 г. І. Быкоўскі выдаў у Вільні ў друкарні піраў 17 кніг, дзякуючы спрыянню віленскага губернатара Івана Рыгоравіча Фрызеля (1799–1801), якому паэт прысвяціў паэму *Kościół sławy*.

У той жа час не заўсёды ранейшая служба ў расійскім войску прыносіла карысць у выдавецкай дзейнасці І. Быкоўскага: міністр народнай адукацыі Аляксей Разумоўскі (1810–1816) так адказаў на адпаведную просьбу паэта: толькі тым, хто друкуе кнігі па-рускі, ён абавязаны дапамагаць.

Як цікавы прыклад „патрыятызму” можа быць той факт, што пад час паўстання Т. Касцюшкі князь М. Рапнін даваў нашаму герою гвардзейцаў дзеля аховы.

Нашы заўвагі, уласна, не варта ўспрымаць як крытыку навуковай канцэпцыі дысертацыйнай працы Г.А. Гладковай. Гэта, хутчэй, некаторыя пажаданні-прапановы на далейшае. Аўтарэферат сведчыць, што Дысертантка сцвердзіла сябе перспектыўнай даследчыцай у галіне літаратуразнаўства.

Мікола Хаўстовіч

Варшава